

Observații referitoare la plăcuțele rombice din lut descoperite în așezări Gumelnița din nord-estul Munteniei și sudul Moldovei

Stănică PANDREA*

Résumé: Plusieurs établissements Gumelnița du Sud de la Moldavie et du Nord-Est de la Muntenie ont livré des plaques rhombiques en argile. Ces pièces présentent une pâte de bonne qualité, leurs surfaces sont polies ou couvertes par engobe et décorées avec des motifs géométriques (cercles, arcs de cercles, rhombes, lignes zigzag) et parfois avec motifs cunéiformes. Les motifs décoratifs ne sont pas uniformes mais toutes présentent en communs un symbolisme unitaire.

Le décor des plaques se déroule au tours d'un orifice central ou motif central et il est constitué d'une combinaison des plusieurs symboles dont on distingue celles solaires (cercles, motifs cunéiformes).

Sur les figurines anthropomorphes et zoomorphes ils ont incisé symboles rhombiques ou peut-être l'image des pendentifs rhombiques, mais ce fait doit être entendu comme une association entre la figurine et la signification du rhombe comme symbole. On est d'accord avec l'existence de pendentifs-amulettes en forme de rhombe, mais, à notre avis, les plaques rhombiques, n'ont joué que le rôle d'amulettes (ou pendentifs).

On soutient aussi l'idée que les plaques rhombiques en argile ont été exposées dans le cadre des rituels qui se déroulent en dehors du lieu de culte consacré.

L'apparition des plaques rhombiques en argile n'a été pas liée à une certaine phase culturelle ou étape chronologique mais ils sont caractéristiques pour la grande partie des établissements Gumelnița du nord-est de la Muntenie et du sud de la Moldavie.

La découverte des plaques rhombique en argile, à peu près identiques avec celles découvertes dans les établissements Gumelnița du nord du Danube, dans tell Drama - "Medžumekja", peut résoudre le problème d'encadrement chronologique de ce type de pièce. Ainsi, l'établissement Marica - Karanovo V du tell de Drama - "Medžumekja" appartient à la phase classique de la culture Marica, et le niveau Karanovo VI est plus ancien que les manifestations culturelles de Kodžadermen - Gumelnița du Nord-Est de la Bulgarie et de la Roumanie.

La présence de ces objets dans le Sud-est de la Bulgarie tant que dans la Nord-Est de la Muntenie et le Sud de la Moldavie est dû probablement à un courant culturel qui a l'origine dans l'aire culturelle Marica - Karanovo V du Sud-Est de la Bulgarie.

Mots clés: Plaques rhombiques en argile, décor à valeur symbolique, objets employés dans le rite religieux ; pendentifs - amulettes ; figurines anthropomorphes et zoomorphes ; établissements Marica - Karanovo V du Sud-Est de la Bulgarie ; établissements du Nord-Est de la Muntenie et du Sud de la Moldavie appartenant à un horizon culturel Marica - Karanovo V du Sud-Est de la Bulgarie.

Plăcuțele rombice din lut ars constituie o categorie de piese speciale, a căror valoare rezidă în calitatea de piese de cult, dar și în faptul că oferă câteva informații despre încadrarea cultural-cronologică a așezărilor în care au fost descoperite.

Până acum asemenea plăcuțe au fost descoperite în așezările Gumelnița din nord-estul Munteniei și sudul Moldovei, dar și în tell-ul de la Drama-Medžumekja (atât în nivelurile culturale Karanovo V, cât și în cele Karakovo VI).

1. Descrierea pieselor

1. Plăcuțele sunt din lut și au formă rombică. Diagonala mică este de 6–15 cm, iar diagonala mare variază între 11.5–19 cm. Cele mai multe dintre exemplarele descoperite la nordul Dunării sunt perforate, având fie un orificiu central cu $d = 1.4\text{--}1.6$ cm (fig. 1/1-2, 4-6; 2/2, 6), fie trei orificii dispuse pe diagonala mare, ale căror diametre sunt de 1 cm (fig. 1/3; 2/1, 5). Exemplarele descoperite în tell-ul de la Drama-Medžumekja (fig. 3) și două dintre cele descoperite în sudul Moldovei (fig. 2/3-4) nu sunt perforate. Grosimea variază între 1-1.6 cm. Toate plăcuțele sunt perforate în cele 4 colțuri.

2. Pasta este de bună calitate, arderea este completă, iar suprafețele sunt acoperite cu angobă roșie ori sunt lustruite (J. Lichardus, I. Iliev 1993, p.142, N. Harțușche, Fl. Anastasiu 1976, p.117, nr. cat. 215; I.T. Dragomir 1983, p.104; Natalia Skakun 1996, p.153).

3. Decorul reprezintă trăsătura cea mai importantă (și reprezentativă) a acestor piese.

a) Ca tehnici decorative întâlnim pictarea și incizia încrustată. La Drama și Lișcoteanca, decorul este pictat pe un fond angobat de culoare roșie (N. Harțușche, Fl. Anastasiu 1976, p.117, nr. cat. 215; J. Lichardus, I. Iliev 1993, p.142), iar la Nagornoe, pe o plăcuță decorul este pictat cu roșu pe fond negru lustruit (Natalia Skakun 1996, p.153). La Drama, Suceveni, Igești și Nagornoe piesele au decorul incizat și încrustat pe un fond lustruit (J. Lichardus, I. Iliev 1993, p.142; E. Comșa 1963, p. 19; I.T. Dragomir 1983, p. 104; Natalia Skakun 1996, p.153).

* Muzeul Brăilei, Belvedere 1, Brăila.

b) Motivele decorative nu sunt identice, dar au în comun reprezentarea unei simbolistici unitare:

- decorul se construiește în jurul orificiului central/ orificiilor centrale (*fig. 1; 2/2,6*) ori în jurul unui motiv principal, dispus la intersecția celor două diagonale și care reprezintă un cerc (*fig. 3/1, 3-4*), un romb (*fig. 2/3-4; 3/2*) ori o spirală (*fig. 3/ 3-4*);

- în jurul motivului central sunt incizate (ori pictate) linii sau benzi de linii care descriu romburi (*fig. 1/2; 2/3-5; 3/1,2*), arce de cerc (*fig. 1/1,4; 2/6*) ori linii dispuse în unghi ascuțit (*fig. 1/5; 2/1-2*); în cazul pieselor decorate cu arce de cerc ori linii dispuse în unghi, aceste motive sunt dispuse spre colțuri, lăsând în zona centrală a plăcuțelor o zonă liberă în formă de cruce (*fig. 1/1,4-5; 2/6*);

- în centrul pieselor se întâlnesc linii incizate, dispuse pe traseul diagonalelor și care formează motive cruciforme (*fig. 1/6; 3/3*).

II. Încadrare cultural – cronologică

Până în prezent, plăcuțe rombice s-au descoperit în așezările Gumelnița de la Lișcoteanca *Movila Olarului* (N. Harțuche, Fl. Anastasiu 1976, p.117, nr. cat. 215), Aldeni *Gurguiul Balaurului*, Drăgănești – Tecuci, Bolgrad (E. Comșa 1963, p.19), Stoicani, Suceveni (I.T. Dragomir 1983, p.104; *fig. 56/14; 57*), Igești, Dodești, Lățești, Bârlălești (G. Coman 1980 p.306; *fig. 7; 8/4*), toate situate la nord de Dunăre. Piese aproape identice cu cele descoperite în așezările gumelnițene sus-amintite au fost găsite și în nivelurile culturale Marica–Karanovo V și Karanovo VI din *tell*-ul de la Drama *Medžumekja* (J. Lichardus, I. Iliev 1993, p.142; *fig. 2-3*; J. Lichardul *et alli* 2000, p.72, 93, *fig. 16/1; 21/7-8*).

În ceea ce privește datarea și încadrarea culturală a plăcuțelor rombice din lut, se înregistrează următoarele opinii.

E. Comșa (1963, p.19) considera că plăcuțele rombice din lut “aparțin cu certitudine” fazei Drăgănești – Tecuci, dar și fazei Stoicani ale «aspectului cultural Aldeni II».

I. T. Dragomir (1983, p.104; 1996, p.13, 192) afirma la rândul său că “plăcile romboidale decorative” sunt “creații proprii specifice exclusiv aspectului Stoicani–Aldeni”.

N. Harțuche a găsit plăcuța rombică în nivelul inferior de locuire de la Lișcoteanca *Movila Olarului*, datând-o în faza Gumelnița A₁, ca și nivelul de locuire unde a fost descoperită (N. Harțuche, Fl. Anastasiu 1976, p.117, nr. cat. 215; N. Harțuche 1987, p.10, 32; *fig.41/2*).

Plăcuțele rombice de lut descoperite în așezarea de la Nagornoe II au fost datate de către descoperitor în faza Gumelnița A₂ (Natalia Skakun 1996).

Datele de care dispunem sunt, oarecum, contradictorii și nu îngăduie o clarificare rapidă a problemei încadrării cultural – cronologice a plăcuțelor rombice de lut. Așa cum reiese din opiniile prezentate mai sus, piesele puse în discuție au fost descoperite fie în toate fazele «aspectului cultural Aldeni II/Stoicani - Aldeni» (E. Comșa 1963, p.19; I.T. Dragomir 1996, p.13, 192), fie în fazele Gumelnița A₁ și Gumelnița A₂ (N. Harțuche, Fl. Anastasiu 1976, p.117, nr. cat 215; Natalia Skakun 1996).

La rândul nostru, considerăm că plăcuțele rombice de lut nu apar numai într-o anumită fază culturală ori etapă cronologică, ci sunt caracteristice pentru majoritatea așezărilor gumelnițene din nord-estul Munteniei și sudul Moldovei, pe tot parcursul existenței acestora.

Este evident faptul că plăcuțele rombice de lut apar mai ales în așezările gumelnițene din nord-estul Munteniei și sudul Moldovei, astfel de piese nefiind descoperite, până acum, în așezări Gumelnița din sudul și vestul Munteniei.

Apariția acestor piese la extremitatea nordică a ariei culturale Gumelnița a determinat pe unii arheologi să le caute originea în medii culturale străine de cultura Gumelnița. Descoperirea unor plăcuțe rombice de lut, aproape identice cu cele găsite în așezările Gumelnița de la nordul Dunării, în *tell*-ul de la Drama *Medžumekja* este în măsură să lămurească problema încadrării cultural–cronologice a acestui tip de piese (*fig. 3*).

Așezarea Marica–Karanovo V din *tell*-ul de la Drama *Medžumekja* aparține fazei clasice a culturii Marica, fiind contemporană cu manifestările culturale Boian-Spanțov, Poljanica și Sava (J. Lichardus *et alli* 2000, p. 174). Nivelul cultural Karanovo VI din același *tell* este, la rândul său, mai timpuriu decât manifestările culturale Kodžadermen-Gumelnița din nord-estul Bulgariei și România (J. Lichardus *et alli* 2000, p. 177).

Descoperirile din *tell*-ul de la Drama *Medžumekja* arată că plăcuțele rombice găsite în așezările de la sudul Dunării, în ariile culturale Marica–Karanovo V și Karanovo VI, sunt mai vechi decât cele descoperite în așezările Gumelnița de la nordul Dunării. Prezența acestor piese în nord-estul Munteniei

și sudul Moldovei se datorează, foarte probabil, manifestării unui puternic curent cultural care își are originea în aria culturală Marica–Karanovo V din sud-estul Bulgariei (J. Lichardus, I. Iliev 1993, p.143).

III. Destinația și modul de utilizare a plăcuțelor rombice de lut

Forma plăcuțelor și faptul că ele sunt perforate la colțuri sunt indicii că aceste piese ar fi putut fi prinse cu un șnur.

Descoperirea în așezările de la Suceveni și Stoicani, a unor figurine antropomorfe și zoomorfe care au reprezentate în zona gâtului romburi încadrate de linii verticale (susceptibile de a fi imaginea unor astfel de plăcuțe), l-au determinat pe I. T. Dragomir să afirme că plăcuțele rombice de lut puteau să îndeplinească rolul unor pandantive (I.T. Dragomir 1983, p.104; idem 1996, p.192). Analizând forma și decorul plăcuțelor, același autor considera că motivele decorative sunt de fapt "simboluri solare", iar piesele sunt *pandantive* sau *plăci ornamentale* cu "un vădit caracter magico-religios strâns legat de cultul recoltelor bogate și al soarelui" (I.T. Dragomir 1983, p.104; idem 1996, p.13, 192).

N. Harțuche considera că piesa descoperită la Lișcoteanca *Movila Olarului* a fost utilizată la "practicarea unui ritual religios, legat de cultul soarelui" sau la "determinarea unor anumite perioade ale zilei sau ale anului și atunci a avut rolul de calendar-ceas" (N. Harțuche, Fl. Anastasiu 1976, p.117, nr. cat. 215).

J. Lichardus și I. Iliev au observat că imagini asemănătoare celor de pe plăcuțele rombice sunt incizate pe un vas zoomorf descoperit în *tell*-ul de la Kodžadermen și pe o figurină antropomorfă descoperită în *tell*-ul de la Russe, dar și faptul că decorul plăcuțelor are o valoare simbolică, ceea ce i-a determinat să afirme că plăcuțele rombice de lut sunt amulete cu un evident caracter cultic (J. Lichardus, I. Iliev 1993, p.141-142).

La rândul nostru, credem că este puțin probabil ca plăcuțele rombice de lut să fi avut doar un rol decorativ. Deși, până în prezent, asemenea piese nu au fost descoperite în sanctuare, caracterul de obiecte de cult le este conferit de decorul lor, care, în opinia noastră are o semnificație simbolică.

Considerăm că nu este întâmplător faptul că decorul celor mai multe plăcuțe rombice este construit în jurul unui cerc ori al unui motiv cruciform, care sunt considerate a fi simboluri solare (M. Eliade 1992, p. 64 – 66, 115, 273 – 275; idem 1994, p. 48 – 50). Ipoteza noastră se bazează și pe faptul că în cazul plăcuței descoperite la Lișcoteanca *Movila Olarului* (*fig. 1/1*), orificiu central este înconjurat de mici incizii, sugerând imaginea unui cerc solar înconjurat de raze.

În acest moment, nu putem descifra mesajul întregului ansamblu de imagini simbolice de pe plăcuțele rombice din lut, pentru că nu putem spune care era rolul simbolic îndeplinit de reprezentările spiralei și rombului. Foarte probabil, rombul și spirala aveau menirea de a întări și potența rolul motivului solar central (M. Eliade 1992, p. 155 – 156, 163 – 167, 308 – 309).

Nu negăm posibilitatea ca în preistorie să fi fost utilizate pandantive și amulete de formă rombică. Credem însă că plăcuțele rombice din lut erau prea mari și destul de fragile ca să fie utilizate mai ales ca pandantive – amulete. Existența unor figurine antropomorfe feminine care au incizate pe ele romburi (ori chiar imaginea unor pandantive rombice) nu înseamnă că, automat, plăcuțele rombice erau pandantive – amulete. În opinia noastră, reprezentarea unor pandantive ori simboluri rombice pe unele figurine antropomorfe feminine trebuie înțeleasă ca o asociere între figurina respectivă și semnificația rombului ca simbol (M. Eliade 1992, p. 157). Iar în sprijinul afirmației noastre prezentăm alte două figurine antropomorfe, care au reprezentate imagini rombice, aproape identice cu cele de pe plăcuțe, în zona abdomenului (*fig. 4/1-2*). Foarte probabil, astfel de figurine care au reprezentate pe ele simboluri rombice, erau folosite în cadrul unor ritualuri religioase ori mitologice legate de cultul fertilității (M. Eliade 1992, p. 157).

Nu excludem ipoteza conform căreia plăcuțele erau folosite în cadrul unor ritualuri care nu se produceau în locuri sacre consacrate (sanctuare, temple, altare).

IV. Concluzii.

Din datele prezentate mai sus reiese că plăcuțele rombice de lut erau obiecte folosite în cadrul unor ritualuri religioase ori mitologice.

Cele mai vechi plăcuțe de lut au fost descoperite în *tell*-ul de la Drama *Medžumekja* și aparțin nivelului cultural Marica-Karonovo V, care precede nivelul cultural Karanovo VI (Gumelnița–Kodžadermen). Prezența lor și în așezări Gumelnița din sudul Moldovei și nord-estul Munteniei poate fi explicată prin manifestarea unui curent cultural, al cărui punct de pornire este aria culturală Marica–Karanovo V din sud-estul Bulgariei.

Oricât de sceptici am fi, trebuie să acceptăm ideea că apariția unor obiecte de cult în zone geografice diferite, nu se datorează numai exercitării unor influențe culturale. Plăcuțele rombice de lut

au ajuns în sudul Moldovei și nord-estul Munteniei datorită unor oameni care le utilizau în cadrul unor ritualuri. Faptul că aceste piese nu au fost descoperite în aria culturală Boian–Poljanica (contemporană și învecinată cu aria culturală Marica-Karanovo V) și nici în așezări Gumelnița din sudul și vestul Munteniei este un alt argument în favoarea ideii că plăcuțele rombice de lut sunt aduse la nordul Dunării de către o populație care vine din sudul fluviului.

Dacă prezența unor vase ceramice de tip Marica–Karanovo V în așezări Gumelnița A₁ din sudul Moldovei și nord-estul Munteniei, pe care am evidențiat-o cu alte ocazii, a fost explicată de către arheologii sceptici prin exercitarea unei influențe culturale, existența acestor piese de cult vine să confirme, o dată în plus, opinia mai veche a lui Vl. Dumitrescu, conform căreia la nașterea marelui complex cultural Gumelnița–Kodžadermen–Karanovo VI au participat, în egală măsură, populația din ariile culturale ale Boian–Poljanica și Marica-Karanovo V (Vl. Dumitrescu 1963, p.61-63).

Bibliografie:

V.S. Bejlekçi 1978:	Bejlekçi V. S. <i>Ranij eneolit niziv'ev Prutai i Dunai</i> , Kișinev, 1978.
G. Coman 1980:	Coman G. <i>Statornicie, continuitate. Repertoriul arheologic al județului Vaslui</i> , București, 1980.
E. Comșa 1963:	Comșa E. <i>Unele probleme ale aspectului cultural Aldeni II</i> , în <i>SCIV</i> 14, 1, 1963, p. 7–32.
I.T. Dragomir 1983:	Dragomir I. T. <i>Eneoliticul din sud – estul României. Aspectul cultural Stoicani – Aldeni</i> , București, 1983.
I.T. Dragomir 1996:	Dragomir I. T. <i>Monografia arheologică a Moldovei de sud</i> , I, (<i>Danubius</i> 16), Galați, 1996.
Vl. Dumitrescu 1963:	Dumitrescu Vl. <i>Originea și evoluția culturii Cucuteni – Tripolie (I)</i> , în <i>SCIV</i> 14, 1, 1963, p. 51–78.
M. Eliade 1992:	Eliade M. <i>Tratat de istorie a religiilor</i> , București, 1992.
M. Eliade 1994:	Eliade M. <i>Imagini și simboluri. Eseu despre simbolismul religios</i> , București, 1994.
N. Harțuche, Fl. Anastasiu 1976:	Harțuche N., Anastasiu Fl. <i>Catalogul selectiv al colecției de arheologie a Muzeului Brăilei</i> , Brăila, 1976.
J. Lichardus, I. Iliev 1993:	Lichardus J., Iliev I. <i>Tonamulette aus Drama und das Problem der nördlichen Einflüsse in der Kupferzeit an der unteren Tundža</i> , in <i>Praistoričeski nahodki i izsledavanija. Sbornik v pamet na prof. Georgi I. Georgiev</i> , Sofia, 1993.
Lichardus et alli 2000:	Lichardus J., Fol A., Getov L., Bertemes Fr., Echt R., Katinčarov R., Iliev I., 2000 <i>Forschungen in der Mikroregion von Drama (Südostbulgarien)</i> , Bonn, 2000.
Natalia Skakun 1996:	Skakun Natalia <i>New excavation of a neolithic settlement in the Lower Danube region</i> , în vol. <i>Cucuteni aujourd'hui</i> , Piatra Neamț, <i>BMA</i> 6, p. 141-158.

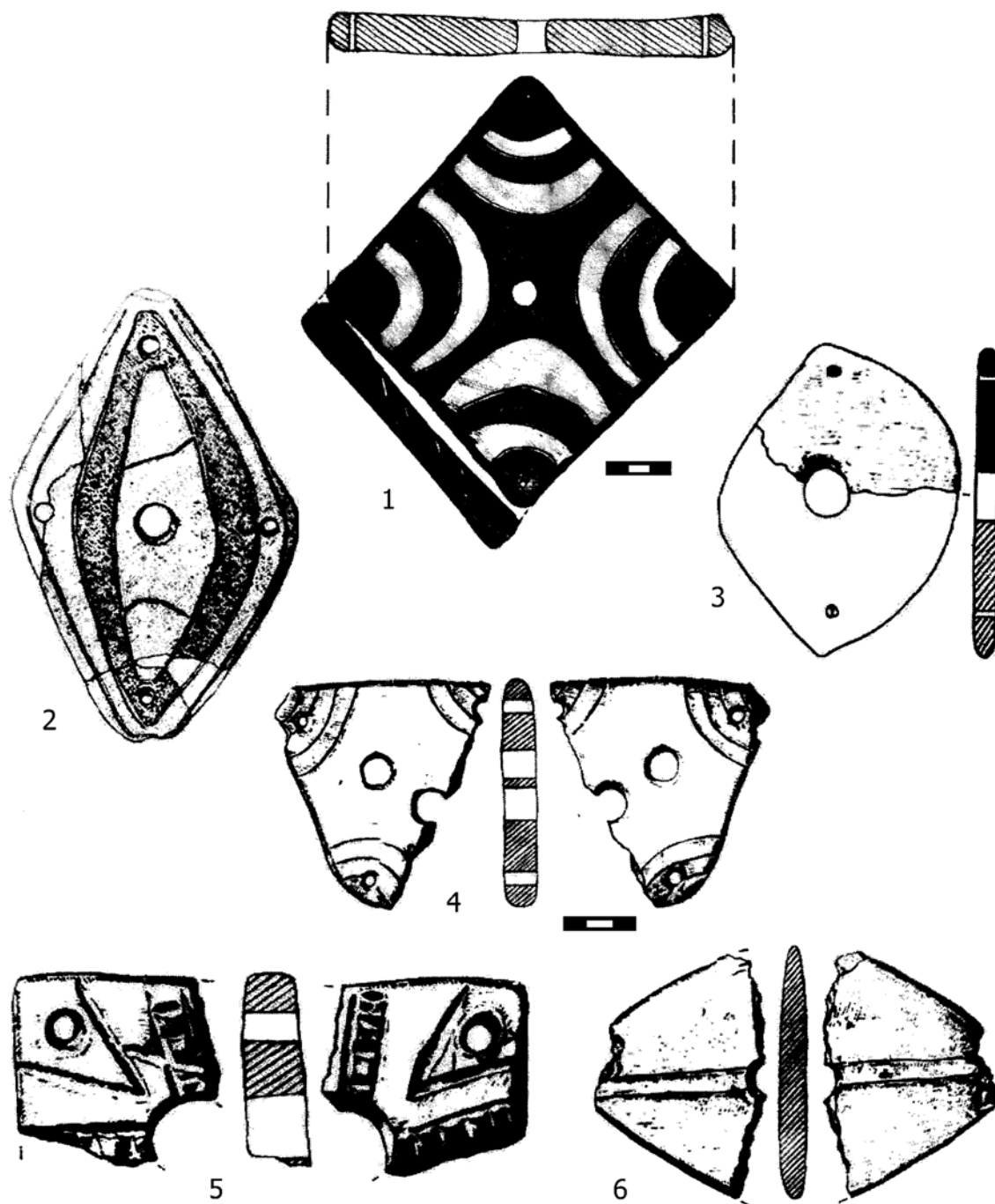

Fig. 1. Plăcuțe rombice din lut. / *Plaques rhombiques en argile.*

1. Lișcoteanca *Movila Olarului*; 2. Stoicani; 3. Vulcănești; 4-6. Nagornoe.

(1. *apud* N. Harțușe, Fl. Anastasiu 1976; 2. *apud* I.T. Dragomir 1983; 3. *apud* V.S. Bejlekči 1978; 4-6. *apud* Natalia Skakun 1996).

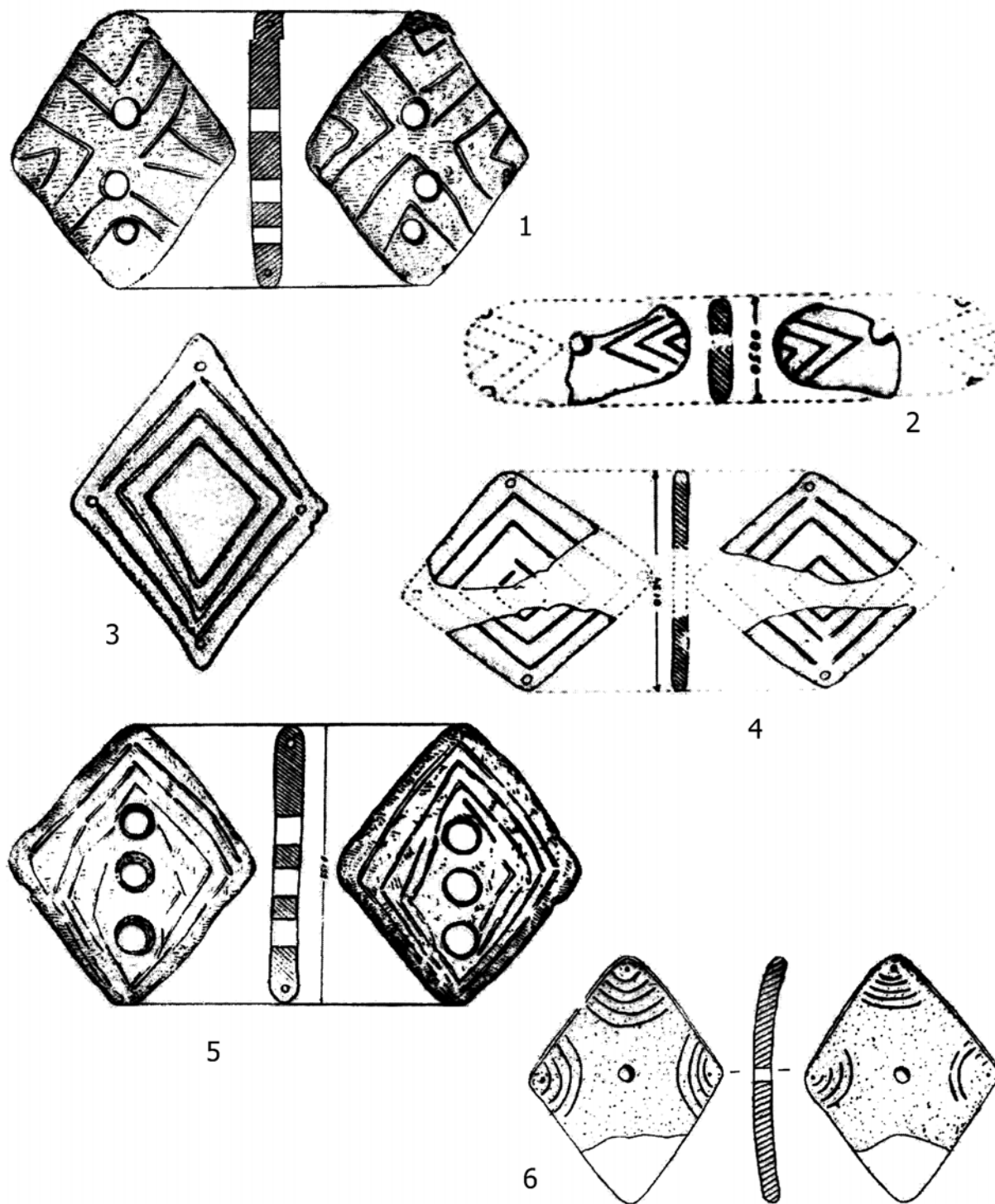

Fig. 2. Plăcuțe rombice din lut. / *Plaques rhombiques en argile.*
 1-2. Bârlălești; 3-4. Dodești; 5. Igești Scândureni; 6. Lățești.
 (1-2, 4-5 *apud* I.T. Dragomir 1983; 3, 6 *apud* G. Coman 1980).

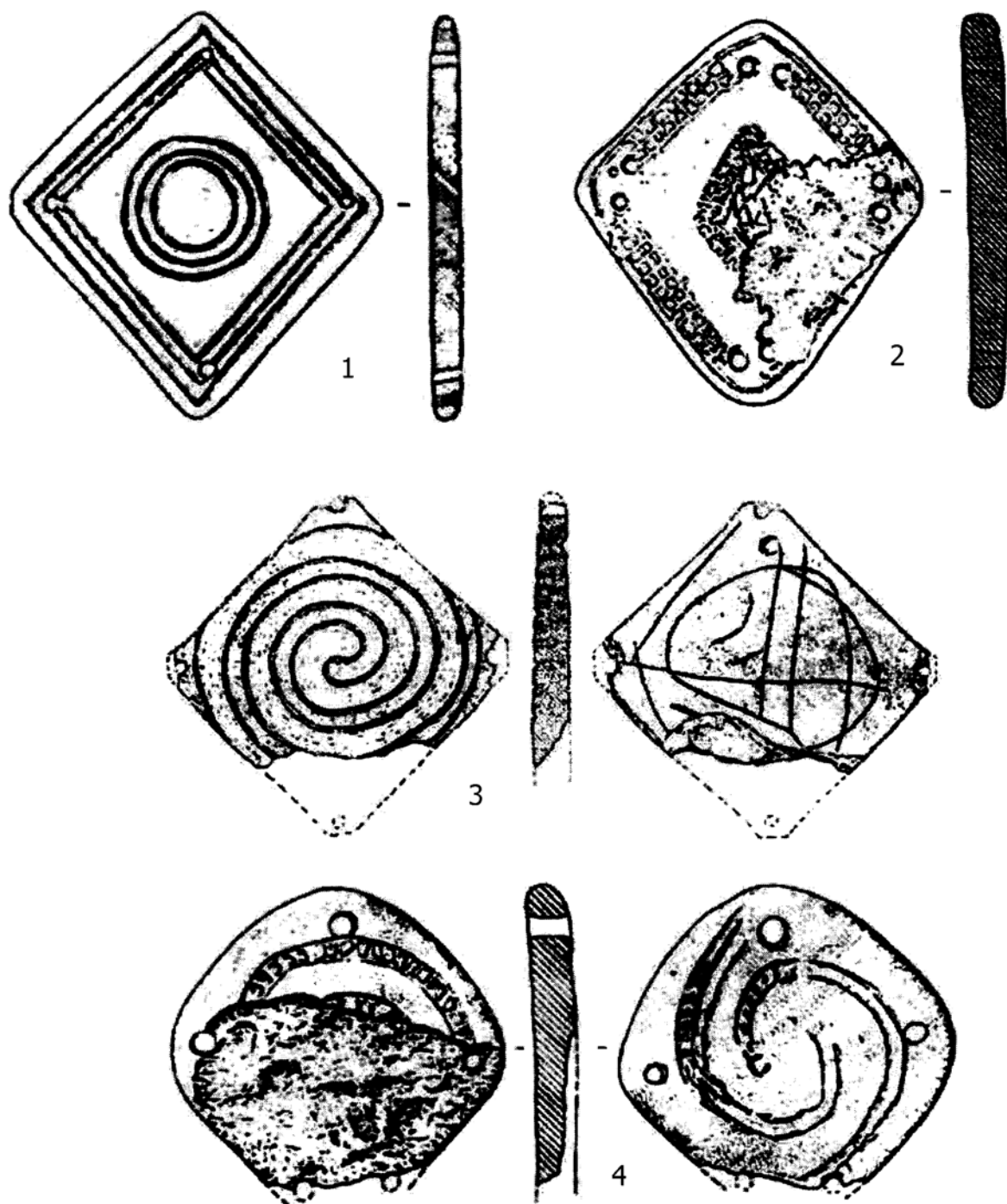

Fig. 3. Plăcuțe rombice de lut. / *Plaques rhombiques en argile*.
1-4. Drama Medžumekja (nivelul cultural Marica - Karanovo V).
(1-4 *apud* J. Lichardus, I. Iliev 1993).

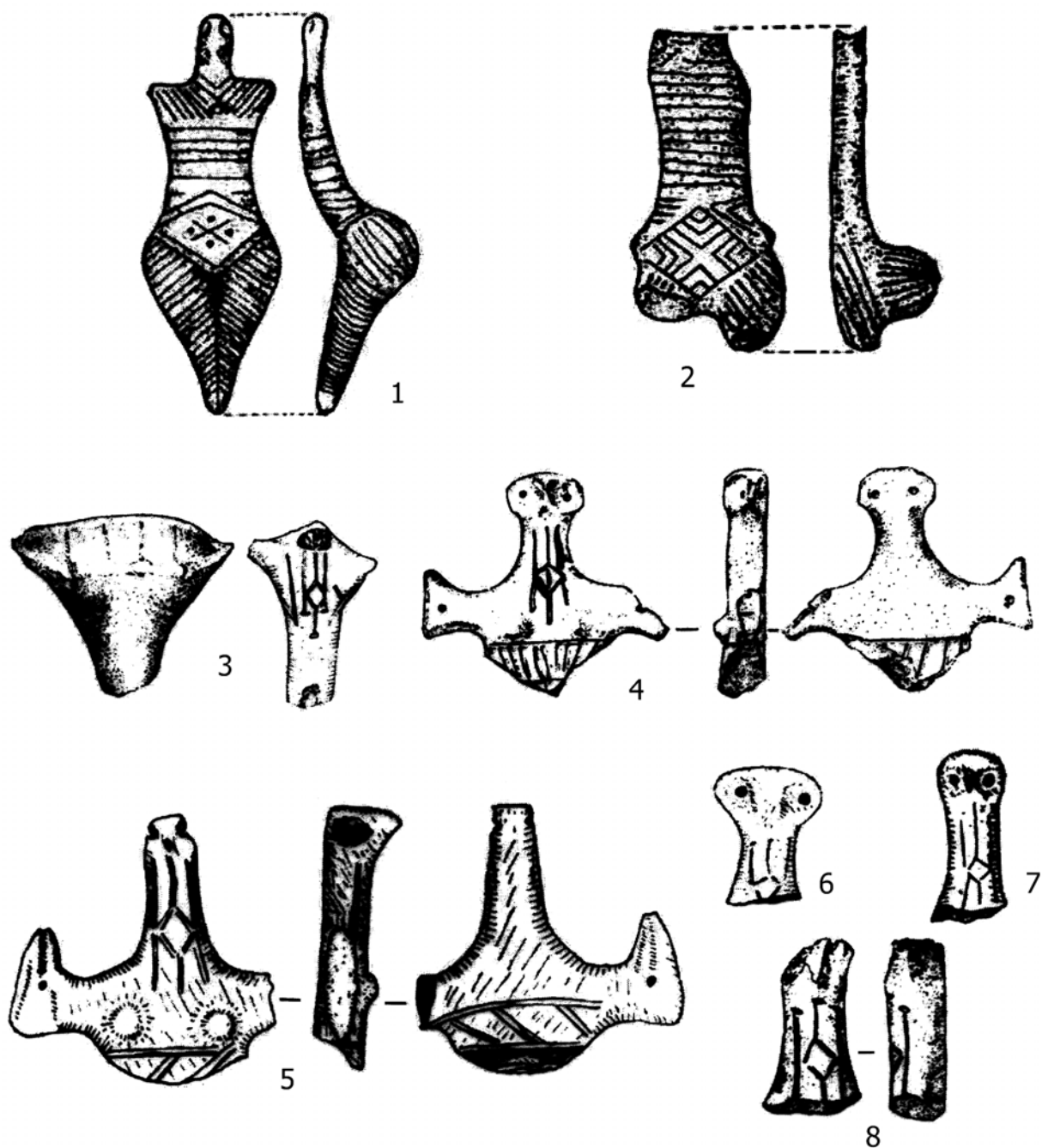

Fig. 4. Figurine care au incizate pe ele simboluri rombice. / *Figurines qui ont été incisées avec des symboles rhombiques.*

1. Igești Scândureni; 2. Tăcuta; 3-8. Suceveni.

(1-2 *apud* G. Coman 1980; 3- 8 *apud* I.T. Dragomir 1983).

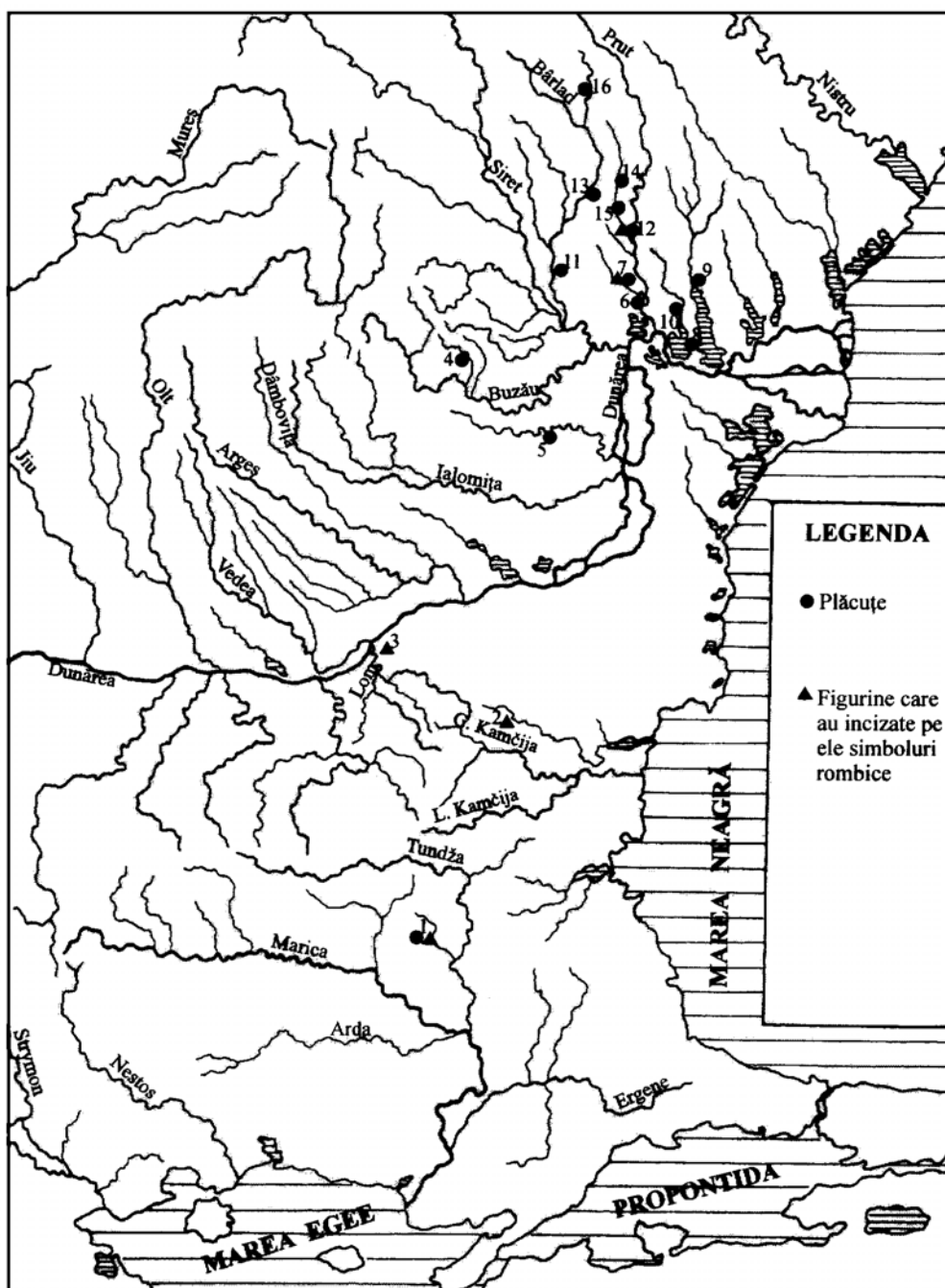

Fig. 5. Repartiția geografică a plăcuțelor rombice din lut și a figurinelor care au incizate pe ele simboluri rombice.
La repartition géographique des plaques rhombiques en argile et des figurines qui ont été incisées avec des symboles rhombiques.

1. Drama *Medžumekja*; 2. Kodžadermen; 3. Russe; 4. Aldeni *Gurguiul Balaurului*; 5. Lișcoteanca *Movila Olarului*; 6. Stoicani; 7. Suceveni; 8. Nagornoe; 9. Bolgrad; 10. Vulcănești; 11. Drăgănești Tecuci; 12. Igești *Scândureni*; 13. Dodești; 14. Bârlălești; 15. Lățești; 16. Tăcuta.